

ARTKOD

DEMOKRATI, KONST OCH DET OFFENTLIGA RUMMET

Researchrapport

Lina Johansson

Konstfrämjandet
Bergslagen

Innehållsförteckning

Inledning	2
Projektet Art Kod – konst, demokrati och det offentliga rummet	4
Demokrati, delaktighet och inflytande	8
Barns och ungas inflytande enligt lagar och internationella dokument.....	13
Varför ska vi lyssna på barn och unga?	18
Delaktighet i samhällsplaneringen -förutsättningar och metoder	20
Konst och estetiska läroprocesser	30
Sammanfattning.....	33
Referenser.....	34

Inledning

För barn och unga, liksom för alla människor, spelar den fysiska omgivningen en väsentlig roll för hur vi lever våra liv. Men städer och andra miljöer är oftast inte planerade utifrån barns och ungdomars behov.¹

Trots att barn och unga utgör runt en femtedel av Sveriges befolkning och att de tillhör de grupper i samhället som använder våra offentliga miljöer mest, tar samhällets samhällsplanerande organ inte vara på de specifika kunskaper och erfarenheter som barn och unga har i tillräckligt stor utsträckning. Det innebär att faktisk brukarkunskap som kan leda till miljöer som svarar upp bättre mot människors förutsättningar går förlorad. Det innebär också en negligering av barns och ungas medborgerliga rättighet att bli hörda.

Under drygt tre års tid har projektet Art Kod – demokrati konst och det offentliga rummet arbetat för att ändra på det. Med stöd i FN:s konvention om barnets rättigheter, som säger att alla barn har rätt att uttrycka sin åsikt och att bli hörda i frågor som rör dem, har Art Kod drivit projekt i syfte att öka barns och ungas delaktighet i samhällsplaneringen. Art Kod är inte ensamt om det. På senare år har många samhällsbyggande institutioner och aktörer inom ramarna för det civila samhället arbetat på olika sätt för att öka barns och ungas delaktighet i samhällsplaneringen.

Vad som skiljer Art Kod från många andra projekt är dess fokus på konst och estetiska läroprocesser som metoder. Projektet arbetar både med konst som metod för att skapa delaktighet och konst i det offentliga rummet som är ett resultat av delaktighetsprocesser. Under de nära fyra år som projektet varit aktivt har metoderna utvecklats och anpassats till målgruppen och de aktörer som varit uppdragsgivare. Art Kod har engagerat tusentals barn och unga på uppdrag av olika kommunala enheter och andra aktörer. Det är ett arbete som genererat värdefull kunskap och erfarenhet, men det har också synliggjort behovet av en samlad kunskapsöversikt och omvärldsanalys som kan användas för att utveckla verksamheten och argumentera för syftet och metoderna. Den här rapporten syftar till att vara den kunskapsöversikten och omvärldsanalysen och bygger således på centrala frågeställningar som väckts under projektens gång.

Syfte och frågeställningar

Syftet med den här rapporten är att sammanställa kunskap som ska bidra till att utveckla, anpassa och motivera Art Kods arbetssätt och metoder i förhållande till de samhälleliga institutioner som det vänder sig till, likväl som den målgrupp bestående av barn och unga vars demokratiska inflytande Art Kod söker öka. Rapporten ska utgöra ett stöd i det fortsatta arbetet med att utveckla projektet med utgångspunkt i välgrundad kunskap och utgöra ett stöd i argumentationen för projektets relevans. Rapporten som sådan har dock i sin utformning relevans för en betydligt vidare målgrupp än själva projektet. Den kan utgöra ett stöd för liknande projekt och personer som arbetar med barns och ungas delaktighet i samhällsplanering.

---

¹ Boverket (2000)

Den här researchrapportens syfte är alltså inte att utvärdera eller sammanfatta resultaten av själva projektet Art Kod. Syftet är snarare att genom en strukturerad kunskapsinhämtning som är starkt kopplad till projektets verksamhet skapa ett kunskapsbaserat underlag för att utveckla det. De områden som berörs har således valts ut med tanke på vad Art Kod och liknande projekt behöver veta om omvärlden för att kunna fortsätta att utvecklas.

Det kunskapsinhämtande arbetet har utgått från följande frågeställningar:

- Vad säger samtida politik, lagar och andra bindande avtal om barn och ungas rätt och möjligheter till delaktighet och inflytande?
- Varför ska barn och unga involveras i samhällsplaneringen?
- Hur ser förutsättningarna ut för att involvera barn och unga i samhällsplaneringen?
- På vilket sätt har andra aktörer arbetat för att göra barn och unga delaktiga i samhällsplaneringen?
- Vad innebär samtidskonst och estetiska lärprocesser?

Disposition

Inledningsvis, i kapitlet *Projektet Art Kod – Konst, demokrati och det offentliga rummet*, ges en mer fördjupad beskrivning av projektets arbetssätt och verksamhet, vilken syftar till att skapa förståelse för projektet och rapportens innehåll. Rapportens struktur därefter kan närmast beskrivas som en tratt. Den börjar i de mer övergripande frågorna och närmar sig succesivt dem som är specifika för projektet Art Kod. Kapitlet *Demokrati, delaktighet och inflytande* behandlar det samtidspolitiska läget vad gäller barns och ungas delaktighet i samhällsbyggandet. Därefter följer en genomgång av relevanta lagar och internationella dokument i kapitlet *Barns och ungas rätt till delaktighet och inflytande enligt lagar och internationella dokument*. I kapitlet *Varför ska vi lyssna på barn och unga?* samlas de svar på frågan som sträcker sig utöver vad lagen säger. Kapitlet *Delaktighet i samhällsplaneringen – förutsättningar och metoder* syftar till att ge en fördjupad förståelse för de faktorer som påverkar barns och ungas delaktighet i teori såväl som praktik. Här blickas också mot den flora av andra projekt som arbetat och arbetar i samma anda. Detta mynnar ut i en genomgång av de för Art Kod specifika arbetssätten med konst och estetiska lärprocesser. Rapporten avslutas med en sammanfattande diskussion.

Projektet Art Kod –konst, demokrati och det offentliga rummet

Projektet Art Kod – demokrati, konst och det offentliga rummet, är själva utgångspunkten för den här rapporten. Projektet syfte har varit att aktivt arbeta med att stärka barns och ungas delaktighet i planeringen av närmiljöer och offentliga rum. Vad som särskiljer Art Kod från många andra delaktighetsprojekt som riktar sig till barn och unga är att tankar om konst och estetiska lärprocesser varit centrala för hur arbetet har gått till. Att konstnärer genomgående engagerats för att leda arbetet sticker också ut.

Art Kod startade i februari 2012 med en förstudie som finansierades av Örebro kommun och Region Örebro län. Från och med maj 2013 har projektets verksamhet drivits med stöd av Allmänna arvsfonden. Projektägare och initiativtagare är Konstfrämjandet Bergslagen i samarbete med ABF Örebro län och Kulturhuset/Scenit. Verksamheten har ägt rum i hela Region Örebro län och engagerat barn och unga i nära samtliga av dess kommuner. Över 2200 barn och unga har deltagit direkt i verksamheten.

Detta kapitel redogör för projektets syfte, mål och arbetssätt samt perspektiv på centrala begrepp. Här ges också exempel på ett delaktighetsprojekt som genomförts inom ramarna för Art Kod.

Art Kods syfte och mål

Art Kods övergripande syfte har varit att öka barns och ungas delaktighet i utformandet av platser i deras närmiljö och det offentliga rummet genom att använd konst samt konstnärliga och estetiska lärprocesser som metod. Ett delmål har varit att deltagarnas kunskap om samhällets demokratiska processer ska öka och verktygslådan för hur samhällsutvecklingen kan påverkas byggas ut. Målet har också varit att barns och ungas estetiska uttryck ska få ta plats i det offentliga rummet, liksom att deras röster ska ha faktisk påverkan vad gäller utformningen av detsamma.

Arbetssätt och perspektiv

Art Kods arbetssätt och metoder för att arbeta med barn och unga har utvärderats och utvecklats under arbetets gång. Här nedan redogörs kortfattat för hur Art Kod definierat centrala perspektiv och arbetssätt. Mer djuplodande beskrivningar av dessa och närliggande perspektiv och metoder kommer att göras senare i rapporten.

Delaktighetsperspektiv samt barns och ungas perspektiv

Att stärka förutsättningarna för att barn och unga ska vara delaktiga i samhällsplaneringen är projektets själva utgångspunkt. Istället för att utgå från förgivettagna idéer om vad barn och unga vill, har projektet frågat barnen och ungdomarna vad de vill. Det har handlat om att lyssna till barns och ungas perspektiv och forma verksamheten och deltagandet utifrån det. De tankar och behov som barn och unga haft har satts i första rummet.

Art Kod vilar således på en värdegrund där målgruppen tillåts vara delaktig utifrån sina egna premisser. Deltagandet sker utifrån målgruppens olika åldrar, behov, förutsättningar och intressen.

Arbetsätt

Art Kods sätt att arbeta med barn och unga har utgått från tankar om estetiska lärprocesser och konstnärliga skapandeprocesser. Utgångspunkten har varit att den estetiska lärprocessen och vissa konstnärers sätt att arbeta i hög grad liknar varandra. De workshops som hållits med barn och unga har således letts av konstnärer som arbetar i den andan. I grunden handlar det om att använda det kreativa skapandet i form av exempelvis bild och form för att uttrycka sig och erövra kunskap. Den estetiska lärprocessen har av Art Kod definierats med utgångspunkt i Lars Lindström. Den innebär således en syn på lärande och pedagogik som betonar ett helhetsperspektiv på människan. Att, tänka, känna, göra och reflektera är lika viktiga delar i lärandet.²

Det finns flera tankar bakom varför detta sätt att arbeta använts. En är att det talade språket inte alltid är det primära uttrycksmedlet för barn och unga. Att arbeta med estetiska uttryck är ett sätt att öppna upp för fler uttrycksmöjligheter. En andra är att genom att tillsammans utforska och ge form åt någonting, synliggörs detta något. Konstnärens roll har handlat om att tillsammans med deltagarna analysera, omformulera och sammanfatta deras idéer, skisser, teckningar och modeller till ett språkligt och visuellt uttryck som politiker och tjänstepersoner kan förstå.

Exempel på projekt

De projekt som Art Kod arbetat med har haft tre olika inriktningar: medborgardialog med barn och unga, konstnärliga gestaltningar där barn och unga fått vara med och påverka utformningen och projekt där barns och ungas egna gestaltningar fått ta plats i offentliga miljöer samt aktivering av platser. Exempel på dessa inriktningar ges nedan.

Medborgardialog Karlskoga bibliotek

Karlskoga bibliotek tog år 2015 kontakt med Art Kod för att få hjälp med att föra en dialogprocess om framtidens bibliotek med gruppen barn och unga. Arbetet med att utforma visionen för det framtida biblioteket hade pågått under en längre tid och barn och unga i åldern 4-25 år hade pekats ut som en särskilt viktig målgrupp. Art Kods uppdrag var att skapa delaktighet genom att i workshopform skaffa fördjupad kunskap om målgruppens synpunkter, idéer och behov. Utöver detta var syftet att barn och unga skulle ges möjlighet att erövra kunskap om det offentliga rummet och hur den lokala demokratin fungerar.

Målet var att ungdomarnas delaktighet skulle mynna ut i förslag på förändringar av biblioteksrummet, aktiviteter på biblioteket, ökad trygghet, förbättrat bemötande och ökad orienterbarhet. Barnen och ungdomarnas förslag skulle dessutom presenteras i form av en utställning på biblioteket, till vilken tjänstepersoner och politiker skulle bjudas in.

---

² Lindström (2002)

Totalt hölls fem workshops tillsammans med barn och unga i olika åldrar. Den första träffen med varje grupp inleddes med en biblioteksvandring där deltagarna fick uppleva och reflektera över miljön. Biblioteksvandringen följdes upp med samtal om hur deltagarna upplevde miljön, hur den svarade upp mot deras behov och på vilket sätt de skulle vilja förändra den. I workshopform fick deltagarna sedan använda kreativt skapande för att utforska och illustrera hur de skulle vilja förändra biblioteksmiljön. Med hjälp av målarverktyg, klossar och lera skapade de sitt drömbibliotek. Modellerna och teckningarna användes sedan som utgångspunkt för fördjupande samtal.

Synpunkter och förslag som kom fram i dialogen analyserades och bearbetades av Art Kod till texter och illustrationer. Dessa gick sedan på remiss till deltagarna som fick godkänna och komma med synpunkter. Resultatet av arbetet visades i en utställning på Karlskoga bibliotek. Några av ungdomarna fick också presentera processen och resultatet på ett av Kultur- och föreningsnämndens möten.

Dialogprocessen ledde fram till flera slutsatser, vilka endast beskrivs i korthet här. Många lyfte fram vikten av att biblioteket är en öppen miljö som är tillgänglig, trygg och inkluderande. Biblioteket ska vara välkomnande för alla, oavsett sexuell läggning, etnisk bakgrund eller funktionsnedsättning. För trygghetens skull ska nolltolerans mot alkohol och droger gälla. Det är också viktigt att personalen är förstående, hjälpsam, trevlig och kunnig om det som intresserar unga. Ungdomarna betonade att det är lika viktigt att kunna bemöta unga som att ha kunskap om böcker.

Vad gäller biblioteksrummet framhöll barnen vikten av ett det är en inspirerande miljö med väggmålningar, fantasifulla möbler och utrymmen där det går att gömma sig. Miljön ska vara mysig och hemtrevlig. Ungdomarna föreslog att det skapas olika rum för olika syften. Rum för samtal, studier, kreativt skapande och utställningar samt en scen för föreläsningar, är några exempel. En ny och välkomnande entré som berättar något om vad som finns inuti biblioteket efterlystes också, likväl som användningen av ny teknik för att öka tillgängligheten och orienterbarheten samt förbättra kommunikationen med medborgarna. Många framhöll också vikten av ett kafé med ungdomsanpassade priser.

Ungdomarna efterfrågade fler aktiviteter riktade till dem och deras intressen. Till exempel föreläsningar, diskussionsforum, filmkvällar och skapandeaktiviteter. De vill även få vara med och planera aktiviteterna.

Konstnärlig gestaltning i Kumla

Av Kumla kommun fick Art Kod uppdraget att skapa delaktighet med intresserade ungdomar i arbetet med att ta fram en konstnärlig gestaltning för en byggnad inrymmande bibliotek, kafé, konsthall och köpcentrum. Ungdomarnas tankar och idéer skulle tydligt gestaltas i ett verk utfört av professionella konstnärer. Syftet var också att ungdomarna skulle erövra kunskap om det offentliga rummet och hur den lokala demokratin fungerar.

Arbetet med ungdomarna skedde i workshopform vid totalt fyra tillfällen. Det första tillfället handlade om innebörden av det offentliga rummet och tog bland annat upp frågeställningar om vad ett offentligt rum är, vem som får uttrycka sig där och vilka regler som gäller. Ungdomarna fick sedan guida workshopledarna i deras egen närmiljö och beskriva den utifrån olika sinnesintryck samt

fundera kring vad en konstnärlig gestaltning skulle kunna tillföra i miljön. Guidningen dokumenterades. Under följande workshoptillfällen fick ungdomarna själva skissa och bygga med olika material samtidigt som det fördes en dialog kring deras tankar och idéer om vad konstverket skulle gestalta. Det samlade materialet analyserades och tolkades sedan av konstnären i form av en skiss som presenterades för ungdomarna som fick komma med synpunkter och förslag på förändringar. Skissen fick slutligen godkännas av ungdomarna och på så sätt blev den slutliga gestaltningen en samproduktion mellan ungdomarna och konstnärerna.

Under arbetet lyfte ungdomarna fram budskap som "bort med egoism", förmedling av "styrka och glädje" och "mer färg". Dessa tankar, och många fler, fick en tydlig plats i den färdiga gestaltningen som avtäcktes på en öppen invigning till vilken politiker, tjänstepersoner, allmänhet och press var inbjuden för att möta konstnärerna och ungdomarna.

Sommar i Vivallaparken

Projektet sommar i Vivallaparken genomfördes åren 2014 och 2015 och var ett samverkansprojekt mellan Art Kod, Örebrobostäder AB, Västerporten, Hyresgästföreningen, Örebro kommun och lokala föreningar i området Vivalla. Art Kod var med i planeringen av projektet och ansvarade för dialogarbetet. Projektet kombinerade flera av Art Kods inriktningar. Dels pågick ett dialogarbete med boende i området, vuxna barn och ungdomar, kring utformningen av en framtida park. Men projektet handlade också om att aktivera platsen för den framtida parken och att skapa utrymme för barn och unga att uttrycka sig i närmiljön. Nära tjugo ungdomar sommarjobbade med att skapa en muralmålning på en skola. De arbetade även med grönsaksodling och parkskötsel och deltog i föreläsningar om jordens resurser och FNs konvention om barnets rättigheter. Utbildning i samhällsplanerings förutsättningar ingick också, likväl som möten med olika yrkeskompetenser inom samhällsplanering och konstnärer.

Demokrati, delaktighet och inflytande

Frågan om demokrati är inte helt okomplicerad när vi talar om barn och den grupp unga som ännu inte uppnått myndighetsålder. I den form av representativ demokrati som Sverige utgör är det främst genom allmänna val som folket gör sin röst hörd. De demokratiska rättigheterna har på så sätt en nedre åldersgräns. Demokratiska rättigheter sammanblandas ofta med medborgerliga och mänskliga rättigheter, vilket kan ge upphov till viss förvirring när vi pratar om barn och unga under 18 år. Samtidigt är medborgerliga och mänskliga rättigheter centrala byggstenar i vitala demokratiska samhällen, och dessa rättigheter omfattar i stor utsträckning även barn och unga. Detta kapitel syftar till att sätta ljuset på begreppen demokrati, medborgarskap, delaktighet och inflytande i relation till just barn och unga. Det handlar om att placera Art Kod och liknande projekt i ett samtidspolitiskt sammanhang som handlar om synen på medborgarnas grad av faktiskt inflytande på samhället mellan och utanför de allmänna valen. Det är av vikt för att skapa förståelse för vilka idéer om delaktighet och inflytande som projektet har att arbeta med i mötet med myndigheter, kommuner och landsting.

Hur ser det samtidspolitiska läget ut för gruppen barn och unga vad gäller delaktighet och inflytande på politiska beslut och processer?

Vem är barn och vem är ung?

Att vara barn eller ung har faktisk betydelse för relationen till det demokratiska samhället. I en mening är alla som ännu inte uppnått myndighetsåldern 18 år barn. Människor under 18 år får inte rösta och har inte samma medborgerliga och rättsliga skyldigheter och rättigheter. Å andra sidan inkluderas ofta många under 18 år i gruppen unga. I 2014 års demokratiutredning lyfts att det inte råder konsensus kring vem som är ung. Definitionen varierar mellan olika myndigheter och instanser. Målgruppen för den nuvarande regeringens ungdomspolitik befinner sig i åldersspannet 13-25 år. Den innefattar med andra ord både myndiga och icke-myndiga personer.³ En individ i åldern 13-18 år kan alltså betraktas som både barn och ung samtidigt.

I demokratiutredningen påpekas också att unga inte är en homogen grupp. Det de har gemensamt är åldern. Samtidigt kan ålderskillnaderna inom gruppen vara av betydelse. Utredningen belyser också att faktorer som kön, socioekonomisk bakgrund, funktionsnedsättning och födelseland påverkar ungas möjlighet till delaktighet och inflytande.⁴

Demokratin i Sverige

Sverige är en representativ demokrati. I den grundlagsskyddade regeringsformens inledande paragraf förklaras det svenska statskicketes grunder på följande sätt: "All offentlig makt i Sverige utgår från folket. Den svenska folkstyrelsen bygger på fri åsiktsbildning och på allmän och lika rösträtt. Den förverkligas genom ett representativt och parlamentariskt statskick och genom

---

³ SOU 2016:5

⁴ Ibid.

kommunal självstyrelse.”⁵ Den makt som utövas ska göras så med respekt för alla människors lika värde och med respekt för den enskilda människans fri och värdighet. Rösträtt för val till riksdagen har alla som fyllt 18 år och är svenska medborgare.⁶ Ålderskriteriet gäller även för val till kommuner och landsting, vilket regleras i kommunallagen. Däremot finns en viss elasticitet gällande kravet på medborgarskap.⁷ Som föregående avsnitt snuddade vid innebär detta att alla i kategorin barn och en stor del i kategorin unga inta omfattas av allmän och lika rösträtt, varken på riksdagsnivå eller på kommunnivå, vilket ger dem en särställning i demokratin i förhållande till vuxna.

Medan den demokratiska rättigheten att påverka genom röstning är förbehållen myndiga personer, finns grundläggande demokratiska principer som omfattar alla. Dessa omfattar bland annat yttrandefriheten samt mötes- och föreningsfriheten. Likaså är den enskilda människans frihet och respekten för alla människors lika värde demokratiska grundpelare som inte är förhandlingsbara.⁸

Den svenska representativa demokratin bygger alltså på att folket väljer representanter som sedan styr landet å dess vägnar. I den senaste demokratiutredningen förs en diskussion om skillnaden mellan två olika demokratiideal, representativ demokrati och deltagardemokrati. Diskussionen är av visst intresse här då det främst är genom deltagardemokratiska former som barn och unga har möjlighet till delaktighet och inflytande. Medan den representativa demokratin anses elitistisk av deltagardemokrater, betraktas deltagardemokratin som en inkluderande form där det finns möjlighet till påverkan mellan valen. Deltagardemokratin menas skapa solidaritet, mellanmänniskt förtroende och social tillit. Förespråkare för representativ demokrati, å sin sida, argumenterar för att den står för ett effektivt beslutsfattande som krävs i det moderna och komplexa samhället. Samtidigt vill demokratiutredningen nyansera bilder av dessa ideal som motpoler. De direktiv som utredningen bygger på visar på en tendens att inlemma deltagardemokratiska ideal inom ramarna för den representativa demokratin. Utredningen hävdar också att det finns en stark opinion för den representativa demokratin.⁹

Enligt våra direktiv ska vi undersöka både hur den representativa demokratin kan fungera bättre och hur individens inflytande och delaktighet mellan valen kan stärkas. Vår uppgift är, såsom vi ser den, att komma med förslag på hur olika deltagardemokratiska inslag, såsom folkinitiativet, medborgarförslag, medborgardialog och remissvar, kan komplettera och samspela med den representativa demokratin.¹⁰

Även unga ägnas relativt stort utrymme inom ramarna för ovanstående uppdrag, vilket pekar på en vilja att utveckla formerna för ungas demokratiska inflytande. Utredningen behandlar både hur ungas möjligheter till delaktighet och inflytande ser ut idag och ger förslag på förstärkande åtgärder. Ungas plats i demokratiutredningen kommer att behandlas utförligare senare i detta kapitel.

Barn- och ungdomspolitiken

Både barn- och ungdomspolitik är relativt nya politikområden som växt fram i Sverige under senare delen av 1900-talet. Uppkomsten kan ses i ljuset av en mer övergripande förändring i vetenskapens

⁵ Svensk författningssamling 1974:152

⁶ Svensk författningssamling 1974:152

⁷ Svensk författningssamling 1991:900

⁸ SOU 2016:5

⁹ Ibid.

¹⁰ SOU 2016:5

syn på barn och barndom som skett succesivt under 1900-talet. På 1970-talet började kritiken mot sociologins osynliggörande av barn som en social kategori att växa. Barn hade till dags dato inte betraktats som egen individer utan som en del av familjen. De sågs i mångt och mycket som tomma skal som skulle fyllas med de kunskaper och färdigheter som krävdes för att bli fullgoda vuxna.¹¹ Den nya barndomssociologin började i större utsträckning se på barn som självständiga samhällsaktörer, vilket ledde till synen att kunskap om barns perspektiv är nödvändigt för att förstå deras relation till den fysiska miljön.¹² Andersson menar dock att införandet av en särskild barn- och ungdomspolitik inte ska tolkas som att den inte funnits tidigare. Snarare har den varit inlemmad i andra politikområden såsom familjepolitik, socialpolitik och moderskapspolitik. Dessutom har en rad andra politikområden haft stor inverkan på den i allmänhet förbättrade situationen för barn i samhället.¹³ Att barn i samtiden fått status som egna individer, aktörer, har dock haft avgörande betydelse för framväxten av barnpolitiken.

Barnpolitikens nuvarande mål är "[...]att barn och unga ska respekteras och ges möjlighet till utveckling och trygghet samt delaktighet och inflytande".¹⁴ Utgångspunkten för barnpolitiken är FNs deklaration om barnets rättigheter, vilken kommer att ges en utförligare genomgång i nästkommande kapitel. Barnperspektivet och barnrättsperspektivet används för att leva upp till konventionen. Barnperspektivet fokuserar på huruvida barn berörs av beslut eller åtgärder och i så fall på vilket sätt. Beslutsfattare och andra aktörer ska söka se med barnets ögon. Barnrättsperspektivet handlar om skyldigheten att förverkliga barns mänskliga rättigheter. Ett av barnpolitikens prioriterade områden är arbetet med att genomföra barnkonventionen.¹⁵

Ungdomspolitiken växte fram som ett eget politikområde på 1980-talet och 1994 kom den första renodlat ungdomspolitiska propositionen genom vilken mål om ungas inflytande fastslogs. Sedan dess har de ungdomspolitiska målen förändrats ett flertal gånger. Som helhet har utvecklingen gått mot att öka ungas inflytande och delaktighet. Den senaste ungdomspolitiska propositionen från 2014 slår fast att unga ska ha makt att forma sina liv, inflytande över samhällsutvecklingen och goda levnadsvillkor. Den dåvarande regeringen ville belysa att ungdomspolitiken bara är ett av de politikområden som ska verka för att de ungdomspolitiska målen uppfylls. Ungdomsperspektivet ska genomsyra samtliga politikområden.¹⁶

Gruppen unga i 2014 års demokratiutredning

2014 års demokratiutredning ger en samlad bild av ungas relation till demokratin. Den tar upp ungas förtroende för och kunskap om demokratin, demokratiska engagemang, organisering och civilsamhällets roll samt skolans roll som demokratisk fostrare, bland mycket annat.¹⁷ Av särskilt intresse är de delar som berör ungas inflytande och delaktighet i politiska beslutsprocesser på lokal nivå. Enligt demokratiutredning har 40 procent av kommunerna och landstingen handlingsplaner för ungas inflytande. Andelen kommuner som låtit unga vara med i processen att ta fram handlingsplaneringa har dock minskat sedan slutet på 1990-talet. Många kommuner och landsting

---

¹¹ Rasmusson (1999)

¹² Näsman (1995)

¹³ Andersson (1995)

¹⁴ Regeringens skrivelse 2007/08:111 (2007) [online] 2016-02-18

¹⁵ Ibid.

¹⁶ SOU 2016:5

¹⁷ Ibid.

har beslutat att FNs konvention för barnets rättigheter ska vägleda beslutsfattandet. Många arbetar också med att stödja ungas organisering och samarbetar med ungdomsråd och ungdomsföreningar.¹⁸

Ungas delaktighet och inflytande i politiska processer på lokal nivå

Hur gör kommuner och landsting för att unga ska bli delaktiga och få inflytande? Många har upprättat så kallade ungdomspolitiska handlingsplaner som anger mål och riktlinjer. Ett vanligt sätt att arbeta praktiskt är genom olika former av ungdomsråd, ungdomsdelegationer, ungdomsting, ungdomsfullmäktige och ungdomspaneler. Vad dessa former har gemensamt är att de på något sätt verkar för att ungdomar ska engagera sig lokalpolitiskt genom återkommande träffar. Ofta finns en tjänsteperson vars uppdrag är att stödja forumet. Vilket syfte och vilken roll som forumen har varierar, men det vanligaste är att skapa möjligheten till påverkan. Vad som ges möjlighet att påverka är i större utsträckning det som kan kategoriseras som typiska ungdomsfrågor, exempelvis ungdomsgårdens utformning. Gällande andra frågor ges sämre möjligheter till inflytande trots att de ungdomspolitiska målen gör gällande att unga ska ha möjlighet till inflytande över hela samhällsutvecklingen.¹⁹

Demokratiutredningen påpekar svårigheten med att mäta effekterna av inflytandeforum då de ser så pass olika ut. Att råden kommer in tidigt i processen pekas dock ut som en förutsättning för påverkan. Enligt demokratiutredningens undersökning leder ungdomars medverkan bara till ett annat beslut i ett fall av fem. Samtidigt uppger många att de inte vet om beslutet påverkats. Att ett beslut inte påverkats behöver heller inte betyda att unga inte varit delaktiga. De unga kan mycket väl ha varit eniga med ett liggande förslag. Exempel på områden som unga faktiskt lyckats påverka finns främst inom kultur och fritid, ungdomsaktiviteter, skola och kollektivtrafik. Demokratiutredningen menar dock att inflytandeforumen faktiskt bidrar till ökad delaktighet och att effekterna är mer långtgående. Medverkande unga får ökad tilltro till sina möjligheter att påverka, mer kunskap om den demokratiska processen och ett ökat intresse för politik. Tjänstepersonerna menar å sin sida att de leder till ökad kunskap om ungas behov, en förändrad syn på unga och ett minskat glapp mellan unga och förtroendevalda.²⁰

Förslag om ungas delaktighet och inflytande

Med utgångspunkt i gällande ungdomspolitiska mål argumenterar demokratiutredningen för att kommuner och landsting ska arbeta aktivt för att unga ska ges möjlighet att framföra sina åsikter till beslutsfattare. De ska också ge unga verktygen för att göra det. Då de forum för delaktighet och inflytande som finns idag inte fungerar tillräckligt väl, efterlyser utredarna konkreta åtgärder. Ett förslag är försöksverksamhet med sänkt rösträttsålder till 16 år.²¹

När det kommer till formerna för hur kommuner och landsting ökar inflytandet och delaktigheten för barn och unga anser utredarna att det är något som måste avgöras på lokal nivå. Vilka former

---

¹⁸ Ibid.

¹⁹ Ibid.

²⁰ Ibid.

²¹ Ibid.

som är lämpliga anses vara beroende av lokala omständigheter samt ungas intressen och behov. Utredarna menar dock att det bör finnas tydliga regelverk för hur ungas perspektiv ska beaktas i beslutsprocesser.

Sammanfattande analys

Senare års politiska utveckling har gått mot att i högre utsträckning söka ge barn och unga under 18 år faktiskt inflytande över och möjlighet att påverka samhällsutvecklingen. Denna utveckling hänger samman med idéer om ett deltagardemokratiskt ideal som existerar inom ramarna för den representativa demokratin. Insatser som söker öka barns och icke röstberättigade ungas delaktighet och inflytande verkar således i en deltagardemokratisk anda. Genom att ge inflytande över samhällets utveckling genom påverkan på politiska institutioner ska ges makt över samhället utanför de allmänna valen.

Det är främst på kommunal- och landstingspolitisk nivå som demokratiutredningen ser att det finns utrymme för barn och ungas delaktighet och påverkan. Det är också där som det redan idag finns visst utrymme genom olika typer av inflytandeforum.

Barns och ungas inflytande enligt lagar och internationella dokument

Barns och ungas rätt till inflytande i samhällsplaneringsprocesser regleras direkt av eller kan relateras till flertalet lagar och förpliktelser. Vissa av dem har en direkt relation till samhällsplanering, såsom Plan- och bygglagen samt Väglagen, medan andra har betydelse för att de handlar om demokrati och inflytande i bredare bemärkelse, såsom Skollagen. Genomgången nedan ger en kort introduktion till de lagar och regler som är av störst betydelse för sammanhanget.

Internationella deklARATIONER

Utöver de lagar som är en del av svensk lagstiftning finns flera internationella deklARATIONER som berör barns och ungas rätt och som Sverige skrivit under. Av dessa är framför allt FNs deklARATION om de mänskliga rättigheterna, FNs konvention om barnets rättigheter och Agenda 21 relevanta för sammanhanget.

FNs deklARATION om de mänskliga rättigheterna

De mänskliga rättigheterna är universella och gäller alla människor. Rättigheterna kan i huvudsak delas in i tre tematiska grupper: medborgerliga och politiska; ekonomiska, sociala och kulturella samt rätt till fred, naturtillgångar och hälsosamma omgivningar.²²

FNs konvention om barnets rättigheter

FNs konvention om barnets rättigheter, hädanefter kallad barnkonventionen, antogs 1989 och Sverige ratificerade den 1990. Barnkonventionen gäller alla barn upp till 18 år som bor eller vistas i ett land och innehåller rättigheter som alla barn ska ha. Svensk barnrättspolitik har länge haft sin utgångspunkt i barnkonventionen och sedan ratificeringen är Sverige skyldigt att följa den. Dock är barnkonventionen inte lag, vilket innebär att den inte är tillämpbar inom svenskt domstolsväsende. När Sveriges nuvarande regering tillträdde år 2013 deklARERADES ambitionen att göra barnkonventionen till svensk lag. I mars år 2016 presenterades resultatet av den så kallade Barnrättighetsutredningen som haft till uppgift att utreda hur detta ska gå till. Utredningen föreslår att författningsförslagen ska träda i kraft 1 januari 2018.²³

I förhållande till barns rättigheter till inflytande över samhällsplaneringen är fyra artiklar av särskild relevans.

- Artikel 2
Alla barn har lika värde och samma rättigheter. ”Konventionsstaterna skall vidta alla lämpliga åtgärder för att säkerställa att barnet skyddas mot alla former av diskriminering eller bestraffning [...]”

---

²² Rasmusson (2001)

²³ SOU 2016:19

- Artikel 3
"Vid alla åtgärder som rör barn, vare sig de vidtas av offentliga eller privata sociala välfärdsinstitutioner, domstolar, administrativa myndigheter eller lagstiftande organ, skall barnets bästa komma i främsta rummet."
- Artikel 6
Varje barn har rätt till liv och utveckling. Rätten till liv innebär att barn inte blir dödade i krig och att de får den vård de behöver. Rätt till utveckling handlar om att allt ska göras för att barn ska få en bra barndom.
- Artikel 12
Alla barn har rätt att bilda sig sina egna åsikter och att uttrycka dessa i alla frågor som rör dem. Hänsyn till det enskilda barnets ålder och mognad ska beaktas.²⁴

I Boverkets *rapport Unga är också medborgare* görs en särskild analys av artikel 12 i förhållande till barns delaktighet i samhällsplaneringen. Boverket menar att barns synpunkter och önskningar är viktiga för ett beslutsunderlag, vilket också påpekats av FNs barnkommitté. Rätten att komma till tals är dock underställd principen om barnets bästa och ibland är det nödvändigt med vuxna som företrädare deras synpunkter. Vad som är barnets bästa ska i sin tur alltid avgöras av dem med ansvar för beslutet. Om detta ansvar läggs på barnen missbrukas barnkonventionens intentioner, menar Boverket.²⁵ Boverkets tolkning av artikel 12 understryker visserligen vikten av att lyssna på barns synpunkter, men behovet av skydd och sätts i första rummet. Det innebär att barnet i högre grad betraktas som objekt än subjekt.

Agenda 21

Vid FNs konferens om miljö och utveckling i Rio de Janeiro år 1992 antogs handlingsprogrammet Agenda 21. Agenda 21 anger mål och riktlinjer för en hållbar utveckling på jorden. I kapitel 25 slås fast att barn och unga har en avgörande roll i detta arbete. Det är nödvändigt att unga deltar aktivt i allt relevant beslutsfattande på olika nivåer eftersom att det påverkar deras live både nu och i framtiden. Dessutom menas unga kunna bidra med unika perspektiv som måste tas i beaktande. Barn anses ha en särskilt stark koppling till sina närmiljöer och därav betonas vikten av att de får vara med och påverka utvecklingen av desamma för att uppnå en hållbar utveckling.²⁶

Svensk lagstiftning

I tidigare kapitel behandlades barn och unga i relation till den svenska demokratin grundpelare och det samtida barn- och ungdomspolitiska läget i mer allmänna termer. Nedan följer en genomgång av de lagar som är av relevans för barns och ungas rätt till delaktighet i samhällsplaneringen specifikt.

---

²⁴ Unicef (2009)

²⁵ Boverket (2000)

²⁶ Agenda 21 (1992)

Plan- och bygglagen

Den lag som i huvudsak reglerar byggande kallas Plan- och bygglagen (PBL). I den finns de lagar som Sveriges kommuner har att förhålla sig till när det gäller planläggning av mark, vatten och byggande samt skrivningar om samhällsutvecklingens övergripande mål. Nedan följer några av de formuleringar som är av särskilt intresse för sammanhanget.

I det första kapitlet under §1 formuleras PBLs övergripande syfte. ”Bestämmelserna syftar till att, med hänsyn till den enskilda människans frihet, främja en samhällsutveckling med jämlika och goda sociala levnadsförhållanden och en god långsiktig hållbar livsmiljö för människor i dagens samhälle och för kommande generationer.”²⁷

I kapitel fem behandlas samrådsprocessen och vilka som har rätt att ta del av program och förslag till detaljplan. §11 nämner, bland andra, hyresgäster och boende. Kommunen behöver dock inte samråda med hyresgäster och boende om förslaget på ett uppenbart sätt saknar betydelse för dem.²⁸

Kapitel nio §25 föreskriver att om förändringar i en detaljplan ska göras måste berörda parter meddelas och ges tillfälle att yttra sig.²⁹

I PBL finns som synes inga särskilda skrivningar som rör barn och unga. Samtidigt anges ingen åldersgräns för vilka som är berörda parter eller boende. Barnombudsmannen understryker att det innebär att både vuxna och barn har rätt till inflytande över samhällsplaneringen.³⁰ Boverket talar å sin sida om de kommunala planerarnas ansvar för att få till en dialog med barn och unga. För att PBLs krav på inflytande ska kunna ske i praktiken krävs innovativa metoder för att bjuda in medborgarna.³¹

Det finns länder som har ett betydligt starkare skydd för barns och ungas rätt till inflytande över samhällsplaneringen. Norge är ett exempel. I den norska motsvarigheten till PBL står att särskild hänsyn skall tas till barn och unga för att säkra goda uppväxtmiljöer. Dessutom finns ett krav på att alla kommuner ska ha en särskild barnrepresentant som bevakar barns och ungas intressen i planläggningen.³²

Kommunallagen

I kommunallagen regleras fördelningen av makt och ansvar i Sveriges kommuner och landsting.³³ Av dess bestämmelser framgår att medborgarna, vuxna såväl som barn, ska garanteras inflytande över och insyn i kommunala verksamheter. Barn och unga ges också i egenskap av brukare inflytande över vissa anläggningar, exempelvis skolor.³⁴

---

²⁷ Svensk författningssamling 2010:900

²⁸ Ibid.

²⁹ Ibid.

³⁰ Rasmusson (2001)

³¹ Boverket (2000)

³² Boverket (2000)

³³ Svensk författningssamling 1991:900

³⁴ Boverket (2000)

Miljöbalken

I Miljöbalken finns inga särskilda skrivningar som rör barn och unga. Det den säger är att det ska hållas samråd med samtliga som berörs av en planerad anläggning eller åtgärd som påverkar miljön.³⁵ Barnombudsmannen påpekar att barn och unga ofta berörs särskilt mycket av förändringar i miljön.³⁶

Väglagen

Byggande av vägar regleras i Väglagen. Den säger att samråd ska hållas med länsstyrelser, kommuner, naturskyddsföreningar, miljöföreningar och allmänhet som kan komma att beröras i samband med ett vägbygge.³⁷

Skollagen och läroplanerna

Att gå i grundskola är inte bara en rättighet. I grundskolan råder närvaroplikt, vilket innebär att alla barn måste infinna sig där. Skollagen som anger närvaroplikten ger även elever rätt till inflytande. I skolan råder samma mänskliga rättigheter som i samhället som helhet.³⁸ Barn ska ha rätt att uttrycka sina åsikter och dessa åsikter ska tillmätas betydelse i förhållande till ålder och mognad.³⁹

Utöver Skollagen reglerar läroplanerna skolans verksamhet. I läroplanerna för förskola, grundskola och gymnasium anges de värden och mål som ska genomsyra undervisningen och vilka mål som varje enskild elev ska uppnå. Dessa värden och mål är alla verksamheter som omfattas av läroplanerna skyldiga att följa.⁴⁰ Demokrati tillägnas stort fokus i läroplanerna. Under sin skolgång ska eleverna förberedas för delaktighet och medansvar likväl som de rättigheter och skyldigheter som karaktäriserar ett demokratiskt samhälle.⁴¹

Utifrån läroplanernas fokus på demokrati tillsammans med skrivningar som förespråkar att närsamhället görs till en del av undervisningen argumenterar Boverket för barns och ungas möjligheter till kunskap om och inflytande på den fysiska planering som rör närmiljön. Skolan ses som en viktig arena för barns och ungas möten med politiker och planerare samtidigt som den är en arena för att lära sig om samhällsplanering och demokrati.⁴²

Arbetsmiljölagen

Barn och unga spenderar en stor del av sina liv i skolmiljön. Sedan ett antal år tillbaka omfattar arbetsmiljölagen även skolan, vilket innebär att skolan betraktas som en arbetsplats för eleverna. Arbetsmiljölagen lagfäster de skyldigheter som arbetsgivare och andra skyddsansvariga har att förebygga olycksfall och ohälsa i arbetet. Den innefattar också regler om samverkan mellan

---

³⁵ Svensk författningssamling 1998:808

³⁶ Rasmusson (2001)

³⁷ Svensk författningssamling 1071:948

³⁸ Rasmusson (2001)

³⁹ Svensk författningssamling 2010:800

⁴⁰ Lgr11, Läroplanen

⁴¹ Skolverket (2011)

⁴² Boverket (2000)

arbetsgivare och arbetstagare.⁴³ I Arbetsmiljöverkets regler för utformningen av skolans lokaler och övergripande arbetsmiljö berörs bland annat luftkvalitet, bullernivåer, belysning, ergonomi och den psykosociala arbetsmiljön. Elevernas möjlighet till inflytande anses vara en bidragande faktor till att skapa en god arbetsmiljö.⁴⁴

Sammanfattande analys

Barn- och ungdomspolitikens mål ligger i linje med den värdegrund och det arbetsätt som Art Kod och många andra liknande projekt bygger på. Det handlar om att varje barn har rätt att få uttrycka sina åsikter och bli lyssnad på utifrån två perspektiv. Dels har barn rätt att som enskild individ få göra sin röst hörd och bli respekterad för det oavsett inom vilket område det handlar om och vart barnet uttrycker sina åsikter. Dels har barn som kollektiv rätt till delaktighet och inflytande. Det gäller alla de frågor som barn på olika sätt berörs av och kan exempelvis handla om vissa politiska beslut samt gälla för vissa verksamheter där barn befinner sig.

Barnkonventionens artikel 12 har utgjort själva grundfundamentet i Art Kods argumentation. Stöd för barns och ungas inflytande finns dock i betydligt fler lagar som kan vara bra att stödja sig mot beroende av vilket sammanhang som en delaktighetsskapande verksamhet verkar i. Lagar som miljöbalken och kommunallagen med flera kan också användas som stöd i argumentationen för barns och ungas delaktighet.

---

⁴³ Svensk författningssamling 2010:800

⁴⁴ Arbetsmiljöverket

Varför ska vi lyssna på barn och unga?

”För barn och unga, liksom för alla människor, spelar den fysiska omgivningen en väsentlig roll för hur vi lever våra liv. Men städer och andra miljöer är oftast inte planerade utifrån barns och ungdomars behov.”⁴⁵ Vid en närmare titt på den kunskap som finns om hur den fysiska miljön påverkar barn och unga och hur deras sätt att använda den skiljer sig från vuxnas verkar detta knappast rimligt. Boverket, Trafikverket, Folkhälsoinstitutet och Barnombudsmannen är myndigheter som på senare år haft regeringsuppdrag att titta närmare på och arbeta för att barns och ungas perspektiv ska få större utrymme i samhällsplaneringen. Dessutom drivs frågan av flertalet forskarnätverk, föreningar och organisationer.⁴⁶ Dessa uppdrag visar på en politisk vilja att öka barns och ungas inflytande. Denna vilja grundar sig dels på tankar om demokrati och inflytande, vilket redogjort för i tidigare avsnitt. Den grundar sig också på kunskapen om det specifika i barns och ungas relation till, upplevelse av och kunskap om sina närmiljöer och det offentliga rummet. Det är det som detta kapitel handlar om.

Barn och unga har andra förutsättningar, upplevelser och kunskaper

På vilket sätt är barns och ungas förhållande till den fysiska omgivningen säregna? Mängden forskning om barns och ungas relation till staden är stor och har genomförts ur en rad olika perspektiv. Suzanne de Laval har sammanställt en översikt över aktuell forskning där ett antal inriktningar nämns, däribland barns lek och rörelsefrihet, barnets plats i staden, hälsofrågor, risk och trygghet samt tonåringar och deras behov i staden. En rad studier behandlar också planerarperspektivet.⁴⁷ För den som vill fördjupa sig i ämnet är de Lavals sammanställning en bra utgångspunkt för att söka djupare kunskap.

Upplevelsen, erfarenheten, användningen och kunskapen om den fysiska miljön skiljer sig mellan barn och unga i olika åldersgrupper. Framförallt skiljer den sig i mångt och mycket från vuxnas. För mindre barn är den fysiska miljön tätt sammanvävd med leken och de har en helt annan upplevelse av avstånd än vuxna. Små och mellanstora barn rör sig mest i närområdet och därför spelar faktorer som närheten till vänner och trygga vägar till skolan samt en bilfri och säker omgivning stor roll. Närområdet behöver utrymmen där aktiviteter och lek kan äga rum under säkra former för att barnen ska kunna utvecklas och frigöra sig från vuxna. När trafiken tar större utrymme krymper barns rörelsefrihet.⁴⁸ Utformningen av barns närmiljöer har därmed en stark koppling till barnkonventionens framhållande av rätt till lek.

Ungdomars rumsliga gränser är inte lika snäva. De söker sig ofta till offentliga platser och samlingspunkter. Den offentliga miljön fungerar meningsskapande och används för att skapa sammanhang i tillvaron. Där kvalificerar sig unga för vuxenlivet. Därtill är kollektivtrafiken ofta avgörande för ungdomars användning av den fysiska miljön.⁴⁹ Enligt Mats Lieberg fungerar de

---

⁴⁵ Boverket (2000)

⁴⁶ de Laval (2015)

⁴⁷ Ibid.

⁴⁸ Boverket (2000)

⁴⁹ Boverket (2000)

offentliga rummen som ett slags frirum dit ungdomar tar sig för att slippa vuxensamhällets insyn och kontroll. De offentliga rummen fungerar också som scener för att uttrycka olika former av ungdomskultur och för möten och kommunikation.⁵⁰

Till detta hör att barns och ungas livsrum på många sätt kommit att begränsas. Biltrafikens utbredning och en ökad teknologisering av samhället är bidragande orsaker till detta. På så sätt har barns och ungas delaktighet i vardagen minskat och barndomen har blivit mer organiserad.⁵¹

Bättre kvalitet och ökad känsla av tillit

På grund av den specifika kunskap som barn och unga besitter kommer deras delaktighet i planeringsprocesser leda till förbättrad kvalitet, menar Shier. Delaktigheten kommer också att öka känslan av ägande, tillhörighet samt självtillit, empati och ansvar. Detta lägger grunden till ett medborgarskap med demokratisk delaktighet.⁵² de Laval ger ett konkret exempel på när ungas delaktighet lett till faktiska förändringar. I Malmö gjordes en grupp tjejer delaktiga i omvandlingen av ett grönt stråk. Från början var tanken att det skulle bli en idrottspark, men med tjejernas medverkan bytte projektet riktning. Istället för idrott kom kultur och musik att stå i fokus.

Även Boverket menar att ökad delaktighet leder till större tillit till samhället i stort. Ökad ansvarskänsla, respekt för de mänskliga rättigheterna och vilja att ta ansvar är andra positiva effekter. Det kan också stimulera barn och unga med psykisk ohälsa att engagera sig och vara delaktiga i utformningen av den egna närmiljön.⁵³

Sammanfattande analys

Barn och unga har kunskap om sina närmiljöer och det offentliga rummet som vuxna saker. Detta på grund av att de använder och upplever rummen på ett annat sätt. Deras kunskap är särskilt viktig att ta hänsyn till i ett samhälle där deras livsrum på många sätt krympt. Att göra barn och unga delaktiga i planeringen kommer inte bara att leda till andra utgångar och resultat, det ökar också deras tillit till samhället och påverkar psykisk hälsa i en positiv riktning.

---

⁵⁰ Lieberg (1994)

⁵¹ Boverket (2000)

⁵² Shier (2001)

⁵³ Boverket (2015)

Delaktighet i samhällsplaneringen — förutsättningar och metoder

Lagar och regler har visserligen en styrande effekt på samhällsplaneringen, men de är inte det enda som påverkar barns och ungas möjlighet till delaktighet. Syftet med detta kapitel är att titta närmare på de förutsättningar som råder. Vilka planeringsideal råder och hur ser villkoren ut i övrigt? Hur har kommuner och andra aktörer arbetat med barns och ungas delaktighet?

Planeringsmetoder och synen på delaktighet i teorin

Den akademiska litteraturen beskriver olika idealtyper för planeringsprocessen och hur de förhåller sig till medborgardeltagande och det omgivande samhället. Dessa idealtyper är just ideal och i praktiken blandas ofta olika metoder inom ramarna för och mellan olika planeringsprocesser. Gemensamt för dem är att de inte särskilt lyfter barn och ungas roll. Ändå är de relevanta för att förstå det arbetssätt som många planeringsprocesser karaktäriseras av. Nedan lyfts tre olika planeringsteorier fram. De är de vanligast förekommande och representerar helt olika sätt att se på relationen mellan samhällsplaneringen och medborgarna. Oavsett vilken planeringsmetod som används finns det idag även en rad mål som planerare måste utgå från i sitt arbete. De målen låter sig inte göras beroende av planeringsprocessens utformning och sträcker sig utanför PBL. Det handlar till exempel om miljömål samt jämställdhets- och folkhälsomål. Att arbeta med utgångspunkt i barnkonventionen kan också vara ett sådant mål.

Rationell planering

Den rationella planeringsmodellen växer fram under 1900-talets mitt och bygger på modernistiska idéer om vetenskap och rationalitet. I praktiken innebär den att planeringsarbetet utgår från en i förväg utformad struktur som utan att skapa problem ska föra ett projekt ända fram till målet.⁵⁴ Enligt Abdul Khakee utgår modellen från ett tydligt ovanifrånperspektiv enligt "top-down" modell. Planeringsprocessen styrs och formas från högre nivåer och anses främst vara en fråga för experter. Medborgarnas deltagande i planeringsprocessen är högst begränsad och inte heller önskvärd. På så sätt har rationell planering har en stark koppling till idén om den representativa demokratin.⁵⁵

Många av dagens planerare ser vikten av att använda andra och kompletterande metoder till den rationella, men fortfarande används den i sin "grundstruktur" i olika sammanhang. Jan Nyström menar att det finns exempel på när den rationella planeringsmodellen kan fungera. En förutsättning för det är att de involverade aktörerna är helt överens om slutmålet. I planeringsprojekt där aktörerna inte är överens eller där det uppstår problem, krävs andra metoder.⁵⁶

---

⁵⁴ Nyström (2007)

⁵⁵ Khakee (1999)

⁵⁶ Nyström (2007)

Kritiken mot den rationella planeringsmodellen har varit omfattande. Patsey Healey menar att den verkar idealisk ur kvantitativ synvinkel, men att den helt förbiser frågor om demokrati och jämlikhet och därmed inte tar hänsyn till eller tillgodoser människors behov. I *Jämställdhet nästa!* beskriver Anita Larsson och Anne Jalakas den rationella planeringen som en motpol till vad som brukar kallas kommunikativ planering.⁵⁷ Men vad utgör då de stora skillnaderna mellan dessa?

Kommunikativ planering

Den kommunikativa planeringen innebär att arbeta med medborgarna istället för dem såsom den rationella planeringen förespråkar. I motsats till den rationella planeringens "top-down"-modell förespråkas "bottom-up"-planering.⁵⁸ Samhället anses vara komplext och föränderligt, vilket kräver en planering som ständigt anpassas. Därav förespråkas en öppnare process som samverkar med flera samhällsaktörer. Enligt Anna Ranger måste planeringen ske i samtal med medborgare, näringsliv, organisationer och statliga myndigheter. Målet är att deltagarna ska nå konsensus och nå fram till lösningar som alla kan godta.⁵⁹ Av Nyström beskrivs det som att fokus ligger vid processen snarare än resultatet. Processen har också, till skillnad från den rationella planeringen, ett normativt syfte som handlar om att ge uttryck för hur samhället bör se ut.⁶⁰

Den kritik som riktats mot den kommunikativa planeringsmodellen pekar framförallt på problem som uppstår i och med en ökad dialog. Problemen är på så sätt icke-frågor för den rationella planeringen eftersom att dialogen överhuden taget inte finns. Larsson och Jalakas pekar till exempel på att en utökad dialog med samhällets privata aktörer kan begränsa förutsättningarna för medborgarnas möjligheter till insyn och inflytande, då trycket på snabbare beslut och ökad effektivitet ökar.⁶¹ Khakee menar å sin sida att mötet och dialogen med olika samhällsaktörer och medborgare ställer planerarna inför en rad problem. De måste vara beredda på att hantera alltifrån olika kunskapsnivåer, sociala och kulturella påtryckningar till sociala relationer. Samtidigt måste de både lyssna på och respektera de åsikter som förs fram.⁶²

Hos Mikael Giljams handlar kritiken främst om hur social ojämlikhet begränsar ett jämlikt deltagande. Resursstarka grupper kan tillskansa sig mer makt och inflytande, vilket hotar den politiska jämlikheten.⁶³

Förhandlingsplanering

Förhandlingsplanering beskrivs av flera som den i Sverige dominerande formen av planering. Enligt Larsson och Jalakas går modellen ut på att en kommun och en byggherre sluter ett avtal mycket tidigt i en process. För medborgarna finns det sedan mycket små möjligheter att påverka det beslutet.⁶⁴

---

⁵⁷ Larsson; Jalakas (2008)

⁵⁸ Nyström (2007)

⁵⁹ Ranger, Anna (2007)

⁶⁰ Nyström (2007)

⁶¹ Larsson; Jalakas (2008)

⁶² Khakee, Abdul (2000)

⁶³ Giljams (2006)

⁶⁴ Larsson; Jalakas (2008)

Planering på nationell, regional och kommunal nivå

I Sverige sker i princip ingen planering på nationell nivå och det finns inget statligt ramverk som tydliggör statens önskemål och viljeriktning. Däremot kan staten påverka genom nationella mål och peka ut riksintressen. Den nationella transportinfrastrukturplaneringen påverkar den fysiska planeringen på kommunal och regional nivå. Det är länsstyrelserna som ansvarar för frågor rörande riksintressen, miljökvalitetsnormer, mellankommunala intressen, hälsa, säkerhet och olycksrisker samt risken för översvämningar och erosion.⁶⁵

Planeringen är begränsad även på regional nivå. Gemensam planering mellan kommuner sker ofta när det handlar om resurser som en enskild kommun har svårt att mobilisera, som till exempel infrastruktur och regional bostadsförsörjning.⁶⁶

Det är på kommunal nivå som det största ansvaret för fysisk planering ligger. Kommunerna ansvarar för att inom ramarna för sina gränser planlägga för mark och vatten. Detta ska göras inom ramarna för PBL.⁶⁷ Att lejonparten av planeringsansvaret ligger hos kommunerna innebär att det är kommunerna som måste påverkas när det gäller frågan om barns och ungas delaktighet. Det är också kommunerna som enligt PBL har ansvaret för att medborgardialog hålls.

Hinder för barns och ungas delaktighet i planeringen

Det kan finnas betydligt fler hinder för barns och ungas delaktighet utöver vilken planeringsmodell som används. Barnkonventionen ger barn rätt att yttra sig i alla frågor som rör dem, men det finns inga lagar som reglerar planeringen som specifikt talar om barn och unga. De ges, precis som vuxna, rätten att yttra sig i form av medborgare. De flesta hinder finns inom ramarna för den rådande planeringskulturen. Nilsson menar att förutfattade meningar, gammal vana, lättja och slöhet, jargong tidspress och stress, kortsiktighet, kunskapsbrist, fruktan och brist på klarsynthet är vanligt förekommande.⁶⁸ Khakee menar dessutom att medborgares deltagande i planeringsprocesser anses vara tidskrävande och ineffektivt. Idén om en representativ demokratimodell där de valda politikerna ska styra över planeringen är också utbredd.⁶⁹

Elin Madsen har i en studie undersökt ett antal kommuners syn på och arbete med barns och ungas delaktighet i planeringen. Enligt Madsen är det skillnad på hur storstadskommunerna arbetar jämfört med de mindre. Resurser i form av tid, kompetens politiskt stöd och pengar är faktorer som spelar stor roll. Likaså gör om det finns någon form av incitament för barns och ungas delaktighet. Många använder redan idag barnkonventionen som utgångspunkt men menar samtidigt att om densamma blev lag skulle detta ge större tyngd. Dessutom behövs fler och tydligare metoder samt ökad kunskap.⁷⁰

---

⁶⁵ Boverket [online] 2016-04-07

⁶⁶ Ibid.

⁶⁷ Ibid.

⁶⁸ Nilsson (2002)

⁶⁹ Khakee (2000)

⁷⁰ Madsen (2015)

Barn och ungas delaktighet och inflytande

Begreppen delaktighet och inflytande har redan berörts i denna text vid ett flertal tillfällen och delvis definierats genom exempelvis de barn- och ungdomspolitiska målen, demokratiutredning och barnkonventionen. Där ges både barn och unga rätt till delaktighet och inflytande, vilket där innebär att deras röster ska höras inför beslut som påverkar dem. Unga ska också ha makt att forma sina liv och möjligheter till reellt politiskt inflytande. Men hur ska delaktighet och inflytande förstås i relation till samhällsplanering? Boverket menar att barn och unga ofta begränsas till informantrollen. Efter att deras synpunkter samlats in avstannar dialogen och de får aldrig veta på vilket sätt de bidragit till eller påverkat processen och resultatet.⁷¹ Det finns flera teoretiska modeller som är utvecklade för att bedöma graden av delaktighet och inflytande. De ser lite olika ut, men har i grunden samma syfte. Nedan behandlas två av dessa.

Barnperspektiv och ungdomsperspektiv eller barns och ungas perspektiv?

Skillnaderna mellan att anlägga ett barn- och ungdomsperspektiv eller att ta tillvara på barns och ungas perspektiv är avgörande för delaktighet och inflytande. Barn- respektive ungdomsperspektivet är något som vuxna formulerar för barn och unga, ofta utifrån föreställningar om vad som är bra för dem. Barn och ungas perspektiv utgår å sin sida från dem själva och bygger på att de blir tillfrågade och lyssnade på. Malone och Hartung menar att det handlar om att erkänna barn och unga ska vara delaktiga varje dag på sina egna villkor.⁷²

Harts delaktighetssteg

Roger Hart är en förgrundsfigur inom forskningen om barns utveckling i förhållande till den fysiska miljön och har riktat in sig på hur teorier kan tillämpas i planeringspraktiken. Harts så kallade delaktighetssteg beskriver de olika sätt på vilka barn görs delaktiga i planeringsprocesser i åtta steg.

8. Child-initiated, shared decisions with adults
7. Child-initiated and directed
6. Adult-initiated, shared decisions with adults
5. Consulted and informed
4. Assigned but informed
3. Tokenism
2. Decoration
1. Manipulation⁷³

Av de totalt åtta stegen är det de fem översta som representerar någon form av deltagande. De tre nedre innebär inget deltagande alls. De är istället exempel på hur barn på olika sätt används för att tillgodose vuxnas intressen. De görs till symboler och dekorationer i en process utan att ges möjlighet till reell delaktighet eller inflytande. Ett exempel på manipulation kan vara att barn och unga används i marknadsföringssyfte. Hart menar att stegen inte ska tolkas som att det alltid är den

---

⁷¹ Boverket (2000)

⁷² Malone Hartung

⁷³ Hart (1992)

högsta nivån för deltagande som ska gälla. De kan lika gärna delta på en nivå som deltagarna själva väljer.⁷⁴

En alternativ modell

Harry Shier har med utgångspunkt i Harts delaktighetsstege utvecklat en ny modell för hur barn och unga kan göras delaktiga. Shier beskriver den som ett komplement till delaktighetsstegen som ska vara en hjälp i att utforska olika delar av planeringsprocessen. Modellen av totalt fem steg och saknar helt Harts tre nedersta steg. Shier själv framhåller det ironiska i det då det är dessa som kanske haft den största praktiska nyttan.⁷⁵

1. Barn blir lyssnade till
2. Barn får stöd för att uttrycka sina åsikter och synpunkter
3. Barns åsikter och synpunkter beaktas
4. Barn involveras i beslutsfattande processer
5. Barn delar inflytande och ansvar över beslutsfattande⁷⁶

Till varje steg i modellen finns färdigformulerade frågor som kategoriserar som öppningar, möjligheter och skyldigheter, i nämnd ordning. Nivå ett innebär att den ansvariga först måste ställa sig frågan om den överhuvudtaget är beredd att lyssna. Om det är så blir följdfrågan om arbets sättet möjliggör att barn blir lyssnade till. Till sist ställs frågan om det är ett krav att lyssna på barn. Samma typ av frågor ställs till varje delaktighetsnivå i modellen.⁷⁷ För en utförligare beskrivning av modellen hänvisas till primärkällan.

Barnkonsekvensanalys

Enligt ett riksdagsbeslut från 1998 ska en barnkonsekvensanalys (BKA) göras inför alla statliga beslut som rör barn. En den regeringsproposition som låg till grund för beslutet står att: "Konsekvenserna för barn av varje tänkt åtgärd måste analyseras. Att beslutsfattare tvingas göra barnkonsekvensbeskrivningar kan leda till att det tänkta beslutet ändras till att bli bättre. Det kan också vara vägledande vid prioritering mellan olika tänkbara alternativ."⁷⁸ På grund av detta beslut arbetar alla samhällsplanerande myndigheter med BKA. de Laval's genomgång visar att BKA även används av flera kommuner.⁷⁹

Trafikverkets modell för BKA är i sin grundutformning representativ för hur de flesta ser ut. I den vägledning som tagits fram tolkas barnperspektivet som att försöka se konsekvenserna av ett beslut

---

⁷⁴ Hart (1992)

⁷⁵ Shier (2001)

⁷⁶ Shier (2001)

⁷⁷ Ibid.

⁷⁸ Regeringens proposition 1997/98:182 (1997)

⁷⁹ de Laval (2015)

ur barnets synvinkel. Barnet ses som expert på barnets egen situation, men det är ytterst vuxna som utifrån vuxnas perspektiv som fattar beslut och tar ansvar.⁸⁰

Trafikverkets modell beskrivs i fyra steg: kartläggning, beskrivning, analys av konsekvenser samt åtgärder och redovisning. De fyra stegen beskrivs kortfattat nedan.

- Kartläggningssteget avser hur kunskap ska införskaffas och vilka brukskvaliteter ett område har ur ett barnperspektiv. Ett aktivt barndeltagande är viktigt samt att resultaten dokumenteras.
- Beskrivningssteget redogör för resultatet av kartläggning och ställer dem i relation till principen om barnet bästa.
- Analysen av konsekvenser ska klargöra bakomliggande motiv till förslag som ges. Den ska också redogöra för hur barns synpunkter hämtats in och behandlats.
- Åtgärder och redovisning innebär en samlad bedömning av det bästa eller tänkbara alternativ med avseende på barns rörelsefrihet, säkerhet, tillgänglighet och miljö.⁸¹

Trafikverket understryker att många beslut numera fattas på lokal nivå och uppmanar till planerare för en aktiv dialog med barn genom samråd i samarbete med skolan.⁸²

Projekt och metoder för inflytande och delaktighet i praktiken

Ovan nämnda teorier och modeller är just teorier och modeller. De är användbara, men säger relativt lite om hur kommuner, myndigheter och andra organisationer arbetar med barns och ungas delaktighet. Frågan är i allra högsta grad aktuell, vilket påvisats tidigare i denna text. Myndigheter, kommuner, landsting, organisationer och forskarnätverk har på senare år satsat på att bygga upp kunskapen om delaktighetsarbete i praktiken på flera olika sätt. Boverket och Trafikverket har publicerat flera handledningar och tillhandahåller kunskapsbanker på sina hemsidor, likaså organisationen Sveriges kommuner och landsting. På forskningssidan märks exempelvis Tankesmedjan Movium, knuten till Sveriges Lantbruksuniversitet, som fokuserar på stadsutvecklingsfrågor. Regeringen har gett Movium i uppgift att samordna och sprida kunskap om barns och ungas samspel med sin utemiljö. Därför vinnlägger sig Movium särskilt om att anlägga ett barn- och ungdomsperspektiv på frågor som rör stadsutveckling.⁸³

Nedan beskrivs några exempel på delaktighetsprojekt som riktat sig till barn och unga på senare år.

Generella metodologiska riktlinjer

Flera av de projekt och metoder som utvecklats i syfte att öka barns och ungas delaktighet har gemensamma drag. Framförallt liknas de varandra vad gäller ett antal generella riktlinjer som handlar om hur dialogen med barn och unga ska gå till, oavsett vilken övergripande metod för dialogarbetet som används.⁸⁴ Till att börja med är det av största vikt att vara tydlig med syftet och

---

⁸⁰ Gummesson; Larsson (2005)

⁸¹ Gummesson; Larsson (2005)

⁸² Ibid.

⁸³ Movium [online] 2016-03-24

⁸⁴ Se till exempel Boverket (2000) och Teimouri, Mania m.fl (2011)

vad som faktiskt kan påverkas. Ge deltagarna en så pass tydlig bild som det går över exempelvis ekonomiska förutsättningar och andra villkor som är styrande för vad som går att genomföra. Det handlar om att ge deltagarna realistiska förhoppningar. Återkoppling är också central. När tankar och idéer hämtats in från barn och unga är det viktigt att i en nära framtid berätta hur dessa tankar och idéer tagits omhand.

Många delaktighetsprojekt sker på ett eller annat sätt i samverkan med skolan. Skolan anses generellt vara en miljö där det är relativt enkelt att nå stora grupper av barn och unga. Demokratifostran är dessutom en del av skolas läroplaner och det finns goda möjligheter att koppla olika aspekter av delaktighetsprojekt till andra skolämnen. Skolan ses därför som naturligt att verka i skolmiljön. Boverket listar nio goda råd som rör samarbete med skolan:

- Förankra tidigt och var tydlig gentemot skolledning och lärare
- Tydliggör kopplingarna mellan fysisk planering och läroplanen
- Var ute i god tid
- Presentera projektet och var tydlig med vad som ska diskuteras med barnen
- Ge barnen ett tydligt uppdrag
- Använd kartor och modeller som material
- Var redo att svara på frågor från skolan och barnen snabbt
- Återkoppla resultatet till både skolan och barnen.⁸⁵

REBUS – Resan till en bättre skolmiljö

Det EU-finansierade projektet REBUS syfte var att skapa en handledning för förändringsprojekt i skolor och förskolor. Inom ramarna för REBUS genomfördes ett antal skarpa projekt på skolor i Sverige, Norge och Danmark. Utgångspunkten för ett REBUS-projekt beskrivs som fysiska förbättringar av skol- och förskolemiljöer som utgår från barns och ungas erfarenheter och samarbete mellan barn och unga, skolpersonal och de olika professioner som är involverade i en ombyggnation. Det handlar om att låta kunskap om arkitektur och formgivning integrerat med en demokratisk process. I beskrivning av vad ett REBUS-projekt är lyfts särskilt arkitekturpedagogens roll och kunskap fram. Arkitekturpedagogen tillskrivs kunskap om arkitektur och design likväl som erfarenhet av att engagera barn och unga.⁸⁶ Barns och ungas delaktighet motiveras utifrån att det är en demokratisk rättighet att få vara med och påverka, men barn och unga tillskrivs också kunskap om och erfarenhet av sin närmiljö som gör att slutresultatet blir bättre om de får vara med hela vägen i en arbetsprocess. Att låta barn och unga få vara med och påverka menas också leda till ett antal mervärden. Det skapas ett förtroende som leder till ökad respekt för varandra såväl som den fysiska miljön.⁸⁷

REBUS har resultatet i en handledning som stakar ut ett antal riktlinjer för hur barn och unga ska kunna vara delaktiga. Handledningen presenteras ett upplägg för genomförandet av ett förändringsprojekt från ax till limpa och bygger på fyra olika faser som var och en innehåller en rad olika moment: idé, design, förändring och utvärdering.⁸⁸ Varje fas innehåller frågeställningar som är

---

⁸⁵ Boverket [online] 2016-03-24

⁸⁶ Cassell; Svennberg, Teimouri m.fl (2012)

⁸⁷ Ibid.

⁸⁸ Ibid.

viktiga att reflektera över. Rent praktiskt beskrivs intervjuer och gåturer som tillvägagångssätt för att inventera den existerande miljön tillsammans med både barn och vuxna. Gåturer innebär faktiska promenader på platser i kombination med samtal om hur deltagarna ser på miljön. Det är främst i designsteget som olika kreativa arbetssätt föreslås som metod, men de är inte de enda.

Mätövningar, arbete med kartor och symboler, film- och fotodokumentation och modellbygge tas alla upp som användbara tillvägagångssätt.⁸⁹

En viktig aspekt av handledningen är kopplingen till skolans kursplaner som ses som en förutsättning. Arbetet med design, arkitektur och inflytande kopplas till matematik, bild och slöjd, samhällskunskap, historia och språk.⁹⁰

Arkitekturpedagogik

Arkitekturpedagogik är ett relativt nytt fält som handlar om att lära om sin omgivning. Genom att arbeta med barn, unga och vuxna och deras upplevelser av den byggda omgivning en kan en arkitekturpedagog ge verktyg för att tolka närmiljön. Med hjälp av dessa verktyg skapas förståelse för hur de byggda miljöernas delar hänger ihop och kunskap om att de går att påverka.⁹¹

de Laval, arkitekt och disputerad forskare, står bakom hemsidan arkitekturpedagogen.se som ger flera exempel på hur arkitekturpedagogik kan användas i skolan. Hemsidan tillhandahåller flera lektionsupplägg som relaterar till olika ämnen och svarar upp mot läroplanens mål. Ett exempel är lektionen arkitekturfotografering . Lektionen går ut på att uppleva en plats för att sedan bland annat försöka fånga husets användningsområde, arkitektoniska egenskaper och förhållande till sin omgivning i bild och samtidigt fundera över ett antal frågeställningar. de Laval argumenterar i lektionsupplägget för att det ger insikter och erfarenheter om samhällsplanering som är viktiga för demokrati och medbestämmande.⁹²

Göteborgs stad är en föregångare inom arkitekturpedagogiken och har inrättat Sveriges första arkitekturkonsulent för barn och unga. Arkitekturkonsulentens uppdrag är att inspirera skolan till att arbeta med arkitektur och stadsplanering. Uppdraget innefattar också det så kallade ”stadens rum”, ett vidgat museibegrepp.⁹³

Trygghetsvandringar i Uddevalla

Trygghetsvandringar är en beprövad metod. Den har bland annat använts i Uddevalla kommun som har sammanfattat resultat och erfarenheter från fyra pilotprojekt i en rapport. Metoden har utvecklats av arkitekten Gerd Cruse Sondén och bygger på att människor i ett område tillsammans med en sakkunnig diskuterar hur ett område kan bli tryggare och trivsammare.⁹⁴ Rapporten från Uddevallaprojekten ger en detaljerad beskrivning av hur en trygghetsvandringa planeras och genomförs. Nedan ges bara en kort beskrivning av huvuddragen.

---

⁸⁹ Ibid.

⁹⁰ Ibid.

⁹¹ Kultur i väst [online] 2016-02-17

⁹² Arkitekturpedagogen [online] 2016-03-24

⁹³ Barnkultur Göteborg [online] 2016-01-17

⁹⁴ Teimouri m.fl (2011)

Pilotprojekten i Uddevalla genomfördes i samarbete med skolklasser och hade som särskilt syfte att ta tillvara på barn och ungas perspektiv. Ett kriterium för trygghetsvandringar är att medborgare och makthavare ska delta tillsammans och kunna föra en direkt dialog med varandra. I begreppet makthavare innefattas både politiker och tjänstemän. Trygghetsvandring som metod sticker ut då det inte är upp till makthavarna att bestämma vilka platser som besöks. Det är istället medverkande barn och unga som bestämmer vart turen ska gå. Urvalet kan till exempel gå till så att barnen markerar platser som är viktiga att besöka på en karta samtidigt som de berättar om dem genom att prata, skriva och rita.⁹⁵

Barnkartor i GIS

Barnkartor i GIS är ett forskningsprojekt som utvecklat metoder för att på etiskt sätt samla in information om barns, ungas och lärares upplevelser av en miljö och vad de vill ändra på. Den har utvecklats för att de synpunkter som barn och unga har ska komma till praktisk användning i planeringen av utemiljön. Data som samlas in ska vara av sådan kvalitet att den kan användas i offentlig förvaltning och forskning.⁹⁶ Rent praktiskt går metoden ut på att olika upplevelser markeras med hjälp av ritverktyg på en digital karta samtidigt som en enkelt utformad enkät om platserna besvaras. Informationen lagras och kan sedan bearbetas i GIS. Boverket framhåller att metoden är särskilt lämplig då specifika problem som trafiksäkerhets- och trivsselfrågor ska lösas.⁹⁷

Mina kvarter

Projektet Mina kvarter, som utvecklats av Svensk byggtjänst, har haft som främsta syfte att involvera ungdomar och ta tillvara på deras idéer gällande miljonprogrammets förnyelse och planeringen av nya bostadsområden. Projektets metod är ett verktyg för boendedialog som riktar sig till kommuner, byggherrar och fastighetsbolag. I workshops som leds av representanter för uppdragsgivaren, får ungdomar påverka utvecklingen av de egna kvarteren genom att skapa konkreta förslag i datorspelet Minecraft.⁹⁸

Barns delaktighet i det fysiska rummet

Projektet *Barns delaktighet i det fysiska rummet* drevs i samarbete mellan Svenska OMEP och Allmänna arvsfonden åren 2007-2010 och hade som övergripande syfte att utveckla kunskap om förskolebarns inflytande och delaktighet i förskolans utemiljöer. Särskild vikt lades vid metoder för att fånga barnens röster och uttryck för hur den fysiska miljön kan möta deras avsikter och behov. Både barn och förskolepersonal sågs som medaktörer i en forskande process där verksamheten ute på förskolorna var utgångspunkten för projektets planering och genomförande. I projektet provades en rad olika metoder såsom observationer, intervjuer, vandringsrundor, handledning i grupp och eget skrivande. I slutrapporten från projektet beskrivs det som att gamla metoder användes på nya sätt. En slutsats är att de metoder som gjorde störst avtryck var dem som på olika sätt lät barnen

---

⁹⁵ Ibid.

⁹⁶ Sveriges lantbruksuniversitet [online] 2016-03-24

⁹⁷ Boverket [online] 2016-03-24

⁹⁸ Svensk byggtjänst [online] 2016-03-24

själva vara aktiva, till exempel i vandringsrundor och genom olika estetiska uttryck. Ytterligare en slutsats var att projektets metoder även utvecklade en ökad lyhörddhet för barnen samt ifrågasättande av hur utomhusleken varit organiserad tidigare.⁹⁹

Ballongen – lek på riktigt

Konstprojektet *Ballongen – lek på riktigt* startade år 2015 och drivs av Konstfrämjandet Västmanland, Västerås konstmuseum och Västmanlands läns museum. Projektet ställer frågor om hur vi ser på barnet i staden, vad som händer när lekytor blir mer välorganiserade och vad vi missar när det inte görs utrymme för fri lek? Det övergripande syftet är att undersöka barns frihet och begränsningar i stadsrummet och är lokaliserat till stadsdelen Råby i Västerås. Samtidskonstnärer bjuds in för att arbeta tillsammans med barn och unga i olika kreativa processer.¹⁰⁰ Konstnärer utvecklar workshops där barn får utveckla olika kreativa processer som sedan presenteras på anpassade sätt, som genom foto, film eller utställning.¹⁰¹

Sammanfattande analys

Flera faktorer påverkar barns och ungas delaktighet i samhällsplanering. Vilken planeringskultur som råder likväl som faktiska resurser i form av tid, pengar och kunskap spelar stor. Det saknas också kunskap, incitament och konkreta metoder för hur delaktighetsarbetet ska gå till ute i kommunerna.

Samtidigt finns det många exempel på genomförda projekt som prövat och utvecklat just metoder. De exempel som återgetts här är ett axplock av dem som genomförts i Sverige i syfte att öka barns och ungas delaktighet i samhällsplaneringen. Utan att göra anspråk på att slå fast några generella tendenser går det att peka på några gemensamma drag i just detta urval. Flertalet av de projekt som omnämnts har haft ett nära samarbete med skolan. Det innebär att projekten genomförts på lektionstid, vilket också påverkar utformningen. Samarbete med skolan innebär också nödvändiga och täta kopplingar till läroplanernas syften och mål. Det är också tydligt att de metoder som prövats och utvecklats ofta skiljer sig från den traditionella samrådsformen. Ofta innehåller de kreativa inslag.

---

⁹⁹ Engdahl och Ärlemalm-Hagsér (2011)

¹⁰⁰ Ballongen [online] 2016-02-18

¹⁰¹ Ibid.

Konst och estetiska läroprocesser

Projektet Art Kods arbetssätt har utgått från tankar om konst som metod och estetiska läroprocesser. Metoden för arbetet med barn och unga har, som tidigare nämnts, utvecklats under projektets gång och i viss mån varierat beroende på projekt och målgrupp. Det har också varit meningen. Samtidigt har behovet av att kunna förklara innebörden av begreppen och på vilket sätt fenomenen är av relevans för barns och ungas delaktighet i samhällsplaneringen blivit uppenbar. Genom sin verksamhet har projektet mött en rad olika professioner och aktörer som inte är bekanta med varken konstvärlden eller perspektiv på lärande.

Mängden akademisk litteratur som berör konst och lärande är omfångsrik. Den rör sig över många olika discipliner och är av skiftande karaktär. Syftet här är inte att ge en heltäckande bild av alla existerande perspektiv, utan snarare att försöka ge för sammanhanget användbara förklaringar på begreppens innebörd och vad konst och estetiska läroprocesser kan bidra med.

Den estetiska läroprocessen och konst som metod

Estetik som begrepp behandlas i en uppsjö akademiskt litteratur, likväl är det svårfångat. Det finns inte heller någon enhetlig definition av estetiska läroprocesser utan snarare en mängd olika sätt att se på dem som ofta är beroende av kontext och akademisk disciplin. Sättet att se på och beskriva estetiska läroprocesser skiljer sig till exempel mellan skolinriktad och konstvetenskaplig forskning. Ambitionen här är inte att redogöra för hela denna flora, utan snarare att beskriva den estetiska läroprocessen på ett sätt som är relevant för sammanhanget.

I sin avhandling om gatukonst ger Cecilia Andersson en utvidgad definition av estetikbegreppet som i mångt och mycket fångar den dimension som projektet Art Kod arbetat utifrån. "[...] själva görandet, skapandet finns ytterligare en estetisk dimension och en läroprocess där de kreativa handlingarna involverar hela kroppen och alla dess sinnen."¹⁰² Själva utgångspunkten för begreppet estetisk läroprocess är alltså att genom kreativa och skapande praktiker utvecklas kunskap. Hos Lars Lindström finns den definition av konst som metod och den estetiska läroprocessen som ligger närmast det sätt som projektet Art Kod arbetat på. Lindström menar att lärandet i konsten innebär att arbeta utifrån ett aktörsperspektiv. Det görs genom att exempelvis rita, dansa eller dramatisera. De estetiska uttrycken används för att gestalta någonting och på så sätt levandegöra, illustrera och engagera detsamma. Att lära på detta sätt innebär att genom olika medier utforska något från olika utgångspunkter.¹⁰³ Lena Aulin-Gråhamn och Jan Thavenius utvecklar vad detta betyder för ett pedagogiskt sammanhang.

Man medierar alltså sina upplevelser, känslor, tankar och kunskaper så att de blir tillgängliga för en själv och för andra, man ger dem form. Man försöker gestalta frågeställningar och utmaningar så att de blir levande, perspektivrika och gripbara. Man gör dem också synliga och samtalsbara. Estetiska läroprocesser handlar om att intressera sig för kunskapens form, det som ger oss möjlighet att överhuvudtaget urskilja något som

---

¹⁰² Andersson (2007)

¹⁰³ Lindström (2002)

*kunskap. Det innebär att en estetisk läroprocess innehåller både produktion, reception och reflektion kring den ouplösliga enheten mellan form och innehåll.*¹⁰⁴

Av central betydelse är således själva synliggörandet. Genom själva skapandet görs någonting synligt och det blir möjligt att diskutera. En estetisk lärprocess är alltså någonting mer än att skapa som även handlar om att förstå och reflektera utifrån olika perspektiv. Bernt Gustavsson menar att lärande i sig handlar om "[...]att det som är avlägset och främmande görs välbekant, medan det som är alltför välbekant görs främmande."¹⁰⁵ Enligt Gustavsson skapas nyfikenhet och intresse just av det spänningsförhållande som finns mellan det bekanta och det obekanta, och det är just nyfikenhet och intresse som utgör grunden till att ställa frågor.

Just tanken på konstens och konstnärens möjligheter till att förfrämliga och därmed möjliggöra att saker ses ur nya perspektiv är något som diskuteras av Jonathan Metzger. Metzger menar att många diskussioner om relationen mellan samhällsplanering och konst är inriktade på frågan om vad samhällsplanerare kan göra för att främja kulturen och konstnärens förutsättningar. Men vad kan konstnären hjälpa samhällsplaneraren med? Metzger menar att dagens samhällsplaneringsprocesser karaktäriseras av hårdtagna positioner och en brist på förståelse för nya tankar och perspektiv. Med hjälp av mandatet till konstnärlig frihet kan konstnären bidra till att ändra på detta. Med sin expertkunskap om hur åskådares referensramar rubbas, kan de få människor att se omvärlden med nya ögon. I kontrast till konstnären som har mandat att vara både förvånande och "konst-ig", förväntas samhällsplaneraren vara konkret, tydlig och problemlösande. Det innebär "[...]att konstnärer kan hjälpa samhällsplanerare och andra aktörer i samhällsplaneringsprocesser att lyfta sig ur den byråkratisk-politiska 'loopen' och mötas under nya premisser, där potentialen för nya perspektiv, ömsesidig förståelse och acceptans kan öppnas".¹⁰⁶ Enligt Metzger besitter alltså konstnären en kompetens som kan tolkas som understödande för en estetisk läroprocess. Samtidigt handlar konstnärens förmåga till detta lika mycket om samhällets förväntningar på vad en konstnär är och gör, vilket skapar ett särskilt utrymme att agera inom som inte nödvändigtvis är tillgängligt för andra professioner. Genom att förflytta konstnären in i annan social kontext, den där stadsplanering äger rum, förhandlas premisserna om, vilket öppnar upp för ny kunskap och nya sätt att agera.

Roger Säljö påpekar att lärande och kunskap alltid är bundna till just sociala kontexter. Säljö ser "[...]kunskap som knuten till argumentation och handling i sociala kontexter, och som resultat av aktiva försök att se, förstå och hantera världen på ett visst sätt".¹⁰⁷ För projektet Art Kod har användningen av estetiska läroprocesser haft ett tudelat syfte. Dels har det handlat om att uttrycka och erövra kunskap om egna upplevelser och erfarenheter av offentliga miljöer med hjälp av en estetisk läroprocess. Samtidigt har den processen ofta ägt rum inom ramarna för andra kontexter, som exempelvis skolan. På så sätt har Art Kod sökt göra det som Metzger beskriver sker när konstnärens kompetens får bidra till stadsplaneringen. Det andra syftet har handlat om att de barn och unga som deltagit i olika workshops ska erövra kunskap om hur samhället och specifikt samhällsplanering fungerar för att kunna påverka. Det har handlat om att erövra kunskap om hur en viss samhällelig kontext kan påverkas.

---

¹⁰⁴ Aulin-Gråhamn; Thavenius (2003)

¹⁰⁵ Gustavsson (2004)

¹⁰⁶ Metzger (2010)

¹⁰⁷ Säljö (2000)

Samtidskonst och konst

Det kan sägas att begreppet konst på ett sätt redan har definierats i föregående stycke. Att säga att det handlar om kreativt skapande och den estetiska läroprocess det innebär skulle för sammanhanget kunna tyckas tillräckligt. Å andra sidan råder en viss förvirring kring konstabegreppet och inte sällan kommer frågan vad konst är?

I det här sammanhanget handlar konst inte primärt om olika artefakter såsom målningar eller skulpturer. Snarare handlar konst om samtidskonstens sätt att förhålla sig till omvärlden på. Samtidskonsten är konst där innehållet kommer före formen och som säger någonting viktigt om samtiden. Den är idébaserad och innehållet styr formen. Helene Illeris menar att samtidskonsten på så sätt utgör en utgångspunkt för diskussioner och debatter om världen och kulturen.¹⁰⁸

Sammanfattande analys

Att använda den estetiska läroprocessen som verktyg innebär möjligheten att genom att ge form åt upplevelser och frågeställningar synliggöra dem och därmed göra dem diskuterbara. I kombination med samtidskonsten som perspektiv öppnar detta upp för en process som handlar om att tolka och förstå omvärlden. Processen och den kunskap som skapas i den tillsammans med andra är således det centrala. Själva den kreativa processen involverar dessutom flera sinnen och öppnar på så sätt upp för fler sätt att förstå och uttrycka upplevelser av omvärlden på. Konstnärens kompetens och samhällets uppfattningar om vad en konstnär är öppnar i sin tur upp för sätt att förhålla sig till omvärlden som går utanför de specifika ramar och begränsningar som kan finnas i ett specifikt sammanhang.

---

¹⁰⁸ Illeris (2009)

Sammanfattning

Det finns inga lagtexter som reglerar specifikt barns och ungas rätt till delaktighet i samhällsplaneringen. Däremot inkluderas de i termer av medborgare och har på så sätt lika stor rätt som vuxna att komma till tals. Att barnkonventionen föreslagits bli svensk lag tyder på att det finns en politisk vilja att stärka barnets rättigheter att uttrycka sina åsikter. Det finns också en politisk vilja att öka unga medborgares möjligheter till delaktighet och inflytande. Det gäller även dem som inte uppnått röstberättigad ålder.

Det finns flera skäl till varför barn och unga bör involveras i samhällsplaneringen i större utsträckning. De har kunskap om och upplevelser av våra offentliga miljöer som vuxna inte har och att ta tillvara på dessa kommer att leda till andra resultat. Dessutom har barns och ungas livsrum begränsats. Barnkonventionens skrivelser om barns rätt att uttrycka sina åsikter i alla frågor som rör dem är ytterligare ett skäl.

Förutsättningarna för barns och ungas inflytande i samhällsplaneringen är beroende av faktorer som planeringskultur och reella resurser i form av tid, pengar och kompetens, med mera. För att stärka inflytandet behövs faktiska incitament. Det finns en medvetenhet om att det saknas kunskap och metoder för hur barn och unga ska involveras i samhällsplaneringen i Sveriges kommuner. Den mängd projekt som genomförts i syfte att göra dem delaktiga visar dock på att det finns en vilja att hitta metoderna för hur det arbetet ska gå till. Många aktörer har haft skolan som utgångspunkt för det arbetet, vilket också påverkat utformningen av projekt såväl som metoder. De metoder som använts visar också att kreativa inslag är starkt närvarande, vilket tyder på en tro på att dessa är särskilt användbara när det kommer till gruppen barn och unga.

Den estetiska läroprocessen innebär i korthet att levandegöra något genom att gestalta detsamma med hjälp av estetiska uttryck. Den är ett användbart verktyg för att göra upplevelser, tankar och åsikter synliga och samtalsbara med hjälp av flera olika sinnen. Samtidskonstens processinriktade och idébaserade förhållningssätt till konsten ligger nära den estetiska läroprocessen. I kombination kan de utgöra ett användbart sätt att möjliggöra en mellanmännisklig produktion av kunskap som öppnar upp för dialog om utvecklingen av samhället.

Referenser

Tryckta källor

Andersson, B-E. (1995) "Barns situation i Sverige" i red. Dahlgren, L. & Hultqvist, K. *Seendet och seendets villkor – en bok om barns och ungas välfärd*, HLS förlag

Andersson, Cecilia (2007) Rådjur och raketer Gatukonst som estetisk produktion och kreativ praktik i det offentliga rummet, Höskoleförlaget vid Lärarhögskolan i Stockholm

Aulin-Gråhamn, Lena och Jan Thavenius (2003) Kultur och estetik i skolan. Slutredovisning av Kultur och skola-uppdraget 2000-2003, Malmö högskola

Boverket (2000) *Unga är också medborgare*, Boverket

Boverket (2015) *Gör plats för barn och unga! En vägledning för planering, utformning och förvaltning av skolans och förskolans utemiljö*, Boverket och Movium

Cassell; Svennberg, Teimouri m.fl (2012) Rebus resan till en bättre skolmiljö, Göteborgs stad Lokalförvaltningen

de Laval, Suzanne (2015) *Att bygga stad för barn -En kunskapsöversikt om bar, ungdomar, täta stadsmiljöer och metoder för delaktighet och barnkonsekvensanalys*, ARKUS

Giljams, Mikael (2006) "Demokratisk samhällsplanering klämd mellan sköldar" i red. G. Blücher & G. Graninger Planering med nya förutsättningar: Ny lagstiftning, nya värderingar, Stiftelsen Vadstena forum för samhällsbyggande

Gummesson, Margit och Thomas Larsson (2005) Vägledning för barnkonsekvensanalys i vägplaneringen, Trafikverket

Gustavsson, Bernt (2004) Kunskap i det praktiska, Studentlitteratur

Hart, Roger (1992) "Children's Participation from tokenism to citizenship" i Innocenti Essays no. 4

Illeris, Helene (2009). "Ungdomar och estetiska upplevelser – att lära med samtida konst" i red. Fredrik Lindstrand och Staffan Selander, Studentlitteratur

Khakee, Abdul (1999) "Demokratin i samhällsplaneringen" i E. Amnå (red.) *Medborgarnas erfarenheter*, Fakta info direkt

Khakee, Abdul (2000) *Samhällsplanering: Nya mål, perspektiv och förutsättningar*, Studentlitteratur

Larsson, Anita och Anne Jalakas (2008) *Jämställdhet nästa*, Studentlitteratur

Lieberg, Mats (1994) *Ungdomarna, staden och det offentliga rummet*, Brutus Östlings Bokförlag Symposion AB

Lindström, L. (2002). "Att lära genom konsten" i red. Hjort, M Kilskrift: Om konstarter och matematik i lärandet, Carlssons bokförlag.

Madsen, Elin (2015) Planering med barns perspektiv : en studie om barn och ungas roll som medborgare och aktörer i spelet om stadens framtid, Sveriges lantbruksuniversitet

- Metzger, Jonathan (2010) "Befreundung durch Verfremdung: en funktion för konstnärliga rum i samhällsplaneringens processer" i red. Ann Magnusson Att dela ett samhälle, Stockholms läns landsting Kulturförvaltningen
- Nilsson, Nic (2002) Barnens stad – en barnvänlig stad för barns bästa, lek och inflytande, IPA Barns rätt till lek
- Nyström, Jan (2007) *Planeringens grunder*, Studentlitteratur
- Näsman, Elisabet (1995) "Vuxnas intresse av att se med barns ögon" i red. Dahlgren, L. & Hultqvist, K. *Seendet och seendets villkor – en bok om barns och ungas välfärd*, HLS förlag
- Shier, Harry (2001) "Pathways to Participation: Openings, Opportunities and Obligations. A New Model for Enhancing Children's Participation in Decision-making, in line with Article 12.1 of the United Nations Convention on the Rights of the Child" i *Children & Society* Volume 15 (2001)
- SOU 2016:5 *Låt fler forma framtiden!*
- SOU 2016:19 *Barnkonventionen blir svensk lag*
- Svensk författningssamling 1971:948
- Svensk författningssamling 1974:152
- Svensk författningssamling 1991:900
- Svensk författningssamling 1998:808
- Svensk författningssamling 2010:800
- Svensk författningssamling 2010:900
- Säljö, Roger (2000) *Lärande i praktiken. Ett sociokulturellt perspektiv*, Prisma
- Ranger, Anna (2007) *Plan och process: handbok i dialoginriktad planering*, Länsstyrelsen i Skåne län
- Rasmusson, Bodil (1999) *Låt oss vara med! Barn om barndom i en modern förort*, Kommentus
- Rasmusson, Bodil (2001) *Med barnkonventionen som karta och kompass i Sveriges kommuner och landsting*
- Teimouri m.fl (2011) *Trygghetsvandringar ur barns perspektiv. Erfarenheter från fyra pilotprojekt. Steg för steg manual*, Kultur i väst
- Unicef (2009) *Barnkonventionen. FNs konvention om barnets rättigheter*, Unicef
- Ärlemalm-Hagsér, Eva och Ingrid Engdahl (2011) *Barns delaktighet i det fysiska rummet : Svenska OMEP:s utvecklingsprojekt med stöd av Allmänna arvsfonden 2007-2010*, Svenska OMEP

Elektroniska källor

Agenda 21 (1992) United Nations Conference on Environment & Development, Rio de Janeiro, Brazil, 3 to 14 June 1992, AGENDA 21: <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf>, 2016-03-22

Arkitekturpedagogen: <http://www.arkitekturpedagogen.se/lektioner-5210873> 2016-03-24

Ballongen: <http://vastmanland.konstframjandet.se/projekt/ballongen/>

Barnkultur Göteborg: <http://barnkulturgoteborg.se/vi-arbetar-med/arkitektur>

Boverket: <http://www.boverket.se/sv/samhallsplanering/kommunal-planering/medborgardialog1/>

Kultur i väst: <http://www.kulturivast.se/arkitektur/vad-ar-arkitekturpedagogik>

Regeringens skrivelse 2007/08:111(2007) *Barnpolitiken – en politik för barnets rättigheter*, s. 4
<http://www.regeringen.se/contentassets/808b8f7a23184d4a995e2b036f247e75/barnpolitiken---en-politik-for-barnets-rattigheter-skr.-200708111>

Regeringens proposition 1997/98:182 (1997) Strategi för att förverkliga *FN:s konvention om barnets rättigheter i Sverige*: <http://www.regeringen.se/rattsdokument/proposition/1998/06/prop.-199798182/>

Sveriges lantbruksuniversitet: <http://barngis.slu.se/>

Svensk byggtjänst: <http://byggtjanst.se/aktuellt/mina-kvarter/>

Konstfrämjandet Bergslagen Bertil Waldéns gata 6 70215 Örebro

Tel.019-250866 bergslagen@konstframjandet.se www.konstframjandet.bergslagen.se

Region Örebro län

SCENIT
Kulturhuset

Konstfrämjandet
Bergslagen